

Zusammenfassung

In seinem Todesjahr 1961 vermachte der dänische Diplomat und Politiker Holger Andersen (1890-1961) seiner alten Schule Johanneum in Haderslev, der heutigen Domschule, 16 verschiedene Objekte. Sie stammen aus einem Zeitraum von über 1700 Jahren der griechischen Antike. Dabei handelte es sich um Objekte, die er selbst während einer langen Reihe von Reisen in die Ägäis zu Beginn des Jahrhunderts erworben hatte, nicht zuletzt, als er von 1929–1934 als Hochkommissar und späterer Präsident des Völkerbundes an der Spitze der Umsetzung des griechisch-türkischen Bevölkerungsaustausches stand, der im Friedensvertrag von Lausanne 1923 beschlossen worden war.

Die Sammlung, die immer noch in der Domschule Haderslev aufbewahrt wird, aber aus finanziellen und Sicherheitsgründen nicht ausgestellt wird, zeigt verschiedene Aspekte des Lebens im antiken Griechenland. Vor allem aber ist die Sammlung ein einzigartiger Ausdruck von Holger Andersens lebenslanger Dankbarkeit für die Ausbildung, die er zu Beginn des 20. Jahrhunderts an der Schule im damaligen deutschen Haderslev erhielt. Das Bemerkenswerte daran ist, dass der dänisch gesinnte Holger Andersen zwar Schüler einer Schule war, die in den Augen vieler ein wirksames Instrument für die Germanisierungsbemühungen der Köller-Ära in Nordschleswig war. Der Einfluss, den er von mehreren Lehrern der Schule erhielt, hat ihn jedoch spürbar in die Richtung einer klassischen Bildung geleitet. Diese hatte für seine eigene Wertebasis und seine spätere Arbeit sowohl im dänischen als auch im internationalen Kontext eine absolut grundlegende Bedeutung.

Tønders 700-års byjubilæum

AF EMIL BLIKSTED LANGE

Tønders byjubilæum i 1943 var en fejring af 700-årsdagen for byens købstadsret, men det var en festdag, der foregik i skyggen af Besættelsen og øgede spændinger mellem dansk- og tysksindede. Alligevel forløb jubilæet uden store problemer. Denne artikel gennemgår jubilæet fra planlægning til selve dagen, inklusive avisartikler, erindringer og officielle dokumenter, for at forklare, hvordan det gik til. Jubilæet lykkedes som en fredelig begivenhed både på grund af Tønders særlige forhold som en by med to nationale identiteter og det tidspunkt under 2. verdenskrig, som jubilæet foregik på.

Indledning

Ved Kommunalvalget i november 2021 fik Tønder sin første borgmester fra det tyske mindretal siden 1937.¹ Det var måske passende, Tønders historie taget i betragtning. Byen havde længe pryd sig ved sit gode naboskab og fine samarbejde mellem dansk- og tysksindede. Her er det interessant at se på Besættelsen og sommeren 1943, inden Samarbejdspolitikens kollaps. Man kunne forvente, at fjendtligheden ville stige mellem de to grupper, især i Tønder, hvor omkring $\frac{3}{4}$ af indbyggerne ved Grænseafstemningen i 1920 havde stemt for Tyskland, og områderne omkring havde stemt $\frac{3}{4}$ dansk. Den tysksindede by var blevet indlemmet i Danmark. Ved 2. verdenskrigs begyndelse var de tysksindede blevet et mindretal og ganske nazificerede, men selv i sådan en penibel situation skete der opsigtsvækkende ting. Tønder afholdt den 5. august 1943 700-årsjubilæet for sin købstadsret, hvilket blev fejret i stor stil af begge grupper. Jubilæet er i litteraturen primært kendt for frokosten på Hotel Tønder, hvor Grænsegendarmeriets oberst, Svend Bartholin Paludan-Müller, erklærede, at Besættelsen havde ødelagt al naboskab for de næste 200 år. Det skabte nogen furore, men blev hurtigt undskyldt og neddysset. Ellers forløb jubilæumsdagen roligt.² Det rejser et vigtigt spørgsmål: Hvordan lykkedes det for danskere og tyskere at holde en rolig og næsten konfliktfri fejring sammen i en ellers urolig periode?

Artiklens tilgang opdeler besvarelsen i to overordnede dele. Først undersøges det, hvordan jubilæet blev planlagt og forløb således, at hverken tysk- eller dansksindede, eller Besættelsesmagten, blev stødt. Den anden del vil diskutere de strukturelle årsager, der kan have spillet ind, som

eksempelvis Tønders tradition for lokalt samarbejde, Besættelsens usikkerhed, den eskalerende utilfredshed i sommeren 1943 og modstandsarbejdet i området. Det vil blive belyst, hvilke vilkår byen opererede under, og hvordan det påvirkede jubilæet. Kildematerialet, der benyttes i denne sammenhæng, inkluderer aviser fra perioden, dagbogsnotater, møde- og forhandlingsprotokoller fra byrådet og lignende, som samlet giver et klart billede af jubilæet. Inden da er det dog vigtigt at forstå national identitet som begreb, da denne forståelse er central i analysen og diskussionen. Hvilken forskning, teori og litteratur, artiklen bygger på, vil også blive kortlagt og de vigtigste værker præsenteret.

Litteratur om jubilæet

Der findes kun en enkelt akademisk tekst om Tønders Byjubilæum i 1943: René Rasmussens artikel fra 2001 i *Sønderjyske Årbøger*, "Oberst S.B. Paludan-Müller og Samarbejdspolitikken august 1943". Her redegør han for en del af jubilæets forløb, men vinklen med fokus på obersten og Samarbejdspolitikken gør, at meget af selve jubilæet ikke dækkes. Det gør denne artikel særligt vigtig, da den potentielt kan udfylde en ellers blank side i historien. I denne undersøgelse er Rasmussens artikel altså et vigtigt startpunkt, men artiklens spørgsmål kræver selvfølgelig både anden relevant litteratur og kildemateriale.

Det bør bemærkes, at artiklens materialebrug er todelt. Kildematerialet bearbejdes i artiklens første del, mens litteraturen overvejende er forbeholdt en kort historisk redegørelse og anvendes til at sætte jubilæet ind i en større kontekst. Der er her tale om Bo Lidegaards *Kampen om Danmark 1933-1945, Danmark Besat – Krig og Hverdag 1940-45* af Claus Bundgård Christensen, Niels Wium Olesen et.al. og to værker fra Henrik Becker-Christensen, nemlig "Fra »mod hinanden« til »med hinanden«" i *Sønderjyllands Historie 2 – Efter 1815* og den vigtige *Byen ved Grænsen – Tønder 1920-1970*. Søren Flotts *Sønderjylland Besat* bliver kort anvendt.

Derudover benyttes Britta Bargfeldts kandidatspeciale fra 2001, *Tønders tyske mindretal i 30'erne og nazismen*. Det er en dybdegående undersøgelse af graden af nazificering hos Tønders tyske mindretal.

National identitet som begreb

Jubilæets centrale element er de to forskellige nationale identiteter i byen, den danske og den tyske, og deres samspil. Ole Feldbæks værk

Dansk Identitetshistorie har til artiklens formål en udmærket definition af national identitet som begreb. Ifølge Feldbæk er national identitet et historisk, kulturelt og sprogligt fællesskab, med kollektive erindringer, der hævder et hegemoni. Det står altså over politiske, kulturelle, økonomiske og sociale identiteter. Derved indeholder det også spændinger. Nationale identiteter kan for eksempel rumme modsatrettede interne identiteter baseret på andre fællesskaber, eksempelvis lokale fællesskaber. Man kan derfor tale om nationale identiteter, lokale identiteter og blandinger af de to. I den sammenhæng bliver denne artikel altså også et mikrohistorisk studie af Tønders lokale identitet og de to forskellige nationale identiteter³, den rummer. Selvom tøndringene under krigen kan have følt sig som enten danskere eller tyskere, hvilket jo er forskellige store, kollektive identiteter, så kunne de samtidig gennem deres lokalsamfund i grænselandet have haft en anden kollektiv identitet, som var baseret på det lokale fællesskab. Det på trods af, at deres nationale identiteter gjorde, at de ikke altid havde fælles kollektive erindringer, der var bundet både i historien, men også i samtidens udvikling og dens skiftende situationer.⁴ Folks kollektive erindringer påvirkes altså ikke kun af fortiden, men også af deres nuværende situation.

Feldbæk uddyber ikke i særlig høj grad forholdet og konkurrencen mellem lokale og nationale identiteter. Han suppleres derfor med Alon Confinos *The Nation as a Local Metaphor* om tyskeres internalisering af nationen i deres opfattelse af deres lokalområde i 1871-1918 og moderne menneskers tilknytning til nationale tilhørsforhold. Dele af den er nemlig relevante for at forstå Tønders identitetssituation i 1943. Confino mener ikke, at national identitet ekskluderer andre identiteter. Nationale identiteter ses tit som noget ekskluderende, da andre nationaliteter holdes ude, men som Feldbæk ser Confino også det inklusive, hvor de kan indeholde mange andre, nogle gange modsatrettede identiteter.⁵ Både han og Steffen Lind Christensen bruger i denne sammenhæng begrebet *heimat*. I sin Ph.d.-afhandling "*Vi ved bedst selv, hvad vi er*" – Kollektiv selvoptagelse blandt nordslesvigske krigsdeltagere, 1914-1918 oversætter Lind Christensen det til *hjem* eller *hjemstavn*, men også til en samhørighedsfølelse. Den følelse rækker ud over sociale klasser, køn og religion og de ting, der ellers adskiller det lokale fra nationen. Man absorberer den abstrakte ide om nationen og knytter den til de sociale, stedlige og tidsmæssige elementer fra ens lokalområde og lokale identitet. Det medierer altså mellem et menneskes nærværende lokalområde og den abstrakte nation. I nordslesvigske kontekster knyttes det

hos Lind Christensen "til et regionalt sted/rum, hvor folk var rodfæstet historisk og kulturelt, og hvis udmøntning i identifikation muliggjorde både modstand og tilpasning til nationaliseringsprocesser og -tiltag."⁶

Tønders tyske mindretal og nazismen

Bargfeldts speciale uddyber en vigtig del af Tønders lokale og nationale identitet. Byen havde før Genforeningen været tysksindet med velfungerende dansk-tysk naboskab, og selvom 77 % stemte for Tyskland ved folkeafstemningen i 1920, fortsatte det gode samarbejde også derefter. Der var danske og tyske præster, børnehaver, foreninger og lignende. Ifølge Bargfeldt udvandrede 1.710 tysksindede personer til Tyskland i perioden 1920-30, imens flere danskere kom til byen. Befolkningen steg fra 5.100 i 1921 til 6.200 i 1940. Omkring 40 % af befolkningen stemte på det tysksorienterede Slesvigsk Parti i 1930'erne, og selvom kun 36,5 % stemte tysk i 1939, så var 49,1 % af byens ejendomme i tysk eje. Selvom de ikke længere udgjorde flertallet, stod de tysksindede altså ikke tilbage for danskerne, hverken økonomisk eller i social status. De to grupper boede også side om side i hele byen.⁷

Med Hitlers magtovertagelse i Tyskland i 1933 så man i Tønder de første nazistiske partidannelser og en polarisering af byens politiske liv. Vi har ikke præcise medlemstal, men store dele af den tysksindede befolkning samledes til pro-nazistiske massedemonstrationer. Andre eksempler på nazistiske manifestationer i mindretallet var, hvordan folkefællesskab afløste klassesolidaritet, hagekors afløste de slesvigske løver i Nordschleswigsche Zeitungs bladhoved, og tyske foreninger, enkeltpersoner og endda tyske byrådsmedlemmer i byrådsalen hilste hinanden med "Heil Hitler". Nazister fik hurtigt topplaceringerne i mindretallet, foreninger blev infiltreret, og selvom nazismen ikke dominerede lokalpolitikken, så påvirkede den alligevel byrådet. Ingen rene nazistiske partier stillede op til byrådsvalg, men nok kun fordi det ville splitte den tyske lejr. Faldende medlemstal i Schleswigscher Wählerverein peger dog på, at ikke alle tyskere var nazister, selvom ikke-nazister sjældent var tydelige i offentligheden.⁸

Dansk lovgivning satte visse grænser for brugen af hagekorsflag og uniformer i det offentlige rum, men nazistisk symbolik blev alligevel dagligdag i foreninger. Danske myndigheder holdt dog nazismen i skak i kommunale institutioner, selvom mange lærere stadig bekendte sig til nazismen. Bargfeldt konkluderer, at det tyske mindretal aldrig

diskuterede for eller imod nazismen, men i stedet om ledervalg og den politiske linje. Hun finder håb om en granserevision afgørende for nazismens store tilslutning hos mindretallet, imens økonomisk krise og rigstyske økonomiske tilskud også havde betydning. Til sidst nævner hun kulturelle årsager fra før 1933, som slesvig-holstensk samhörighedsfølelse og en passion for det folkelige, der altid havde præget Tønders tyske befolkning. Som Bargfeldt skriver: "Konsekvensen heraf blev, at forholdet mellem danske og tyske i Tønder kølnedes til skade for hele byens liv."⁹

At spændingerne mellem de nationale modsætninger steg, ser man også i Becker-Christensens bog, der blandt andet trækker på seminarielærer Claus Eskildsens beretninger. Den gensidige tolerance fandtes endnu, men uenigheder var blevet større og sat mere på spidsen. De to nationale lejre havde naturligvis meget forskellige opfattelser af krigen, og selvom det aldrig blæste op til fuld konflikt mellem de to grupper, så man alligevel forfald i personlige forhold og en mere forsigtig "væbnet neutralitet", når danskere og tyskere mødte hinanden i forskellige råd og organer.¹⁰

Forståelsen for nazismen i Tønder giver altså god baggrund for at forstå jubilæet, men det er mindst lige så vigtigt at huske samarbejdskulturen i Tønder. Som Becker-Christensen skriver, var Tønders nationale forhold noget særligt i Nordslesvig, med et tysk mindretal, der stod stærkere end i nogen af de andre købstæder, og med både tyske og danske gadeskilte. Meget var delt op efter national identitet, som Bargfeldt også nævnte, men når dansk- og tysksindede var samlet, blev den sproglige mangfoldighed tydelig, også i byrådet. Efter Grænseafstemningen og i Mellemløstiden rådede i høj grad fred, fordragelighed og venskaber mellem de to grupper i byen, på trods af de nationale modsætninger, og på en måde, man ikke så andre steder i Nordslesvig. Byrådets samarbejde var også konstruktivt på tværs af nationale linjer. Men fra 1933 ændrede dette sig med nazismens indtog og mindretallets insisteren, også i det private overfor danske venner, på en ny grænse-dragning. Byen blev også den første i Nordslesvig, der oprettede en nazistisk Ortsgruppe. Det kom aldrig til stor konflikt, men spændingerne var klare, også internt i den tyske lejr, og der var flere små episoder gennem årene.¹¹

Sat i en teoretisk ramme om national identitet viser der sig altså noget særligt i Tønder. Byens to nationale identiteter, som man så i den kollektive Tønderidentitet, eksisterede gavnligt side om side efter Gen-

foreningen, men den nationalistiske oprustning fra Nazityskland ændrede forholdet. Det blev mere modsatrettet, og særligt mindretallets ønske om en grænserevision fik stor vægt. Kildematerialet bekræfter denne indflydelse på jubilæet.

Kilder og metoder

Kildematerialet til denne artikel er varierende. Nogle af de vigtigste kilder, der er til rådighed fra planlægningen af jubilæet, er møde- og forhandlingsprotokollerne fra Tønders byråd, magistrat og jubilæumsudvalg fra perioden 1942-43, som findes i Rigsarkivet i Aabenraa. De giver et indblik i planlægningen af jubilæet og fortæller relativt udførligt om mødernes struktur, deltagere, forslag og resultater, mens detaljer om diskussionerne er sparsomme. Samlet giver de en meget begrænset fornemmelse for jubilæet. Der er indsamlet 46 forskellige avisudgivelser fra perioden med et trecifret antal relevante artikler fra jubilæet og året op til det via Mediestream og Flensborg Avis' e-arkiv. Der er tale om Jyllands-Posten, Hejmdal, Jydske Tidende, Vestkysten, Nationaltidendene, Flensborg Avis og den tysksprogede Nordschleswigsche Zeitung. De inddrages ikke alle i analysen, men giver samlet et godt overblik over jubilæets forløb. Især Flensborg Avis, Hejmdal og Nordschleswigsche Zeitung fulgte begivenhederne tæt. De har dog også svagheder. At aviserne var udsat for Besættelsens censur og selvrensensur, er en kedelig realitet, der blandt andet ses i måden, hvorpå oberstens udbrud neddysses. De fortæller om programmet og dagens forløb, men ikke nødvendigvis om stemningen.¹² Det må suppleres med den øjensynligt eneste grundige, overleverede øjenvideberetning. I sin dagbog, udgivet i 1968 i *Sønderjyske Årbøger*, havde Statsseminariets forstander, Morten Bredsdorff, på et par sider noteret sin oplevelse af jubilæet. Det er nedskrevet kort efter begivenhederne ud fra lommebogsnotater, og den private natur styrker troværdigheden.¹³ En smule af det tyske jubilæumsmateriale er også bevaret, nemlig en folder med jubilæets program fra Lokalthistorisk Arkiv for Gammel Tønder Kommune.¹⁴

Endelig er anvendt J. L. Mosbechs kapitel i Mackeprangs *Tønder gennem Tiderne* og Bernsens *Tønder i Dag*, da de giver information om bystyret i 30'erne. Politiajudantens arkiver, personlige arkiver fra Jubilæumsudvalgets medlemmer og amtmand og lensgreve Schacks arkiver er også konsulteret, men indeholdt ikke relevant materiale til artiklen.

Kontekst og baggrund – Et købstadsjubilæum i Besættelsens skygge

Inden 2. verdenskrig oplevede Danmark Påskeblæsten i 1933, hvor Hitlers magtovertagelse ledte til højlydte krav fra det tyske mindretal om en grænserevision. De håb blev ikke opfyldt, men den danske frygt for at tabe Aabenraa, Tønder og Sønderborg ledte alligevel til en opfordring fra regeringen til pressen om ikke at udfordre Tyskland unødvendigt.¹⁵ Under krigen forsøgte både Danmark og Tyskland at tie grænsespørgsmålet ihjel. Fra dansk side for ikke at provokere Tyskland, fra tysk side for at sikre Samarbejdspolitikken og ro i Danmark. Derfor blev det tyske mindretal også påbudt ikke at diskutere det.¹⁶ Sønderjylland havde allerede inden krigen haft tradition for fredelig sameksistens mellem fler- og mindretallet, også selvom de tysksindede allerede i 1920 ønskede en grænserevision. Fra dansk side førte man som resultat en ret liberal mindretalspolitik, hvilket mindskede antallet af stridigheder.¹⁷

I 1943 havde krigslykken vendt sig mod tyskerne, og i sommeren voksede modstanden mod Besættelsesmagten. De Allierede havde bidt sig fast i Sicilien, pansernederlaget ved Kursk var endnu et knæk for Tyskland på Østfronten, og Mussolini var afsat i Italien. Bomberne faldt over Hamborg. Sabotagen tog mere fat. Hvad der fulgte, kaldes mange steder for Augustoprøret og startede, netop som jubilæumsfejringen indfandt sig i Tønder. Den betegnelse bruges dog ikke i Christensens undersøgelse fra 2005, kun i sag- og stedregistret. I stedet beskrives det retmæssigt som en række uroligheder, der ramte flere jyske og fynske byer som Esbjerg, Aalborg og Odense, nogle steder flere gange. Det kom til strejker, optøjer, sammenstød med tyske soldater og meget andet, og særligt den 5. og 6. august ramte store strejker med tusindvis af deltagere henholdsvis Odense og Esbjerg. Der var altså ikke tale om et samlet oprør. Efterfølgende tyske krav om for eksempel forsamlingsforbud og dødsstraf for sabotage blev Samarbejdspolitikken endeligt. I Nordslesvig mærkedes urolighederne kun i mindre grad, ligesom sabotageaktioner heller ikke var hyppige. Forholdet mellem danskere og tyskere dér forbitredes først alvorligt efter årsskiftet.¹⁸ Det skal nævnes, at organiseret sabotage også først rigtig begyndte i sommeren 1942 og tog fart med urolighederne i august 1943.¹⁹ Det var i skyggen af disse begivenheder, at Tønder fejrede sit jubilæum, lige før overgangen til en hårdere form for Besættelse.

Jubilæets planlægning og forløb

For at forstå, hvordan konflikter ved jubilæet blev forhindret, vil artiklens analyse følge jubilæets forløb nogenlunde kronologisk ved at slå ned på seks nøglepunkter: Planlægningen, byens udsmykning, dyrskuet, gudstjenesterne, frokosten på Hotel Tønder og aftenens fester.

Jubilæumsplanlægning krævede naturligvis et jubilæumsudvalg. Det blev byrådets tyske gruppe, der tog initiativet på et byrådsmøde den 8. januar 1943, efter dørene var blevet lukket og udenfor dagsordenen. Tønders Erhvervsudvalg havde søgt om midler til at udgive en bog i anledning af jubilæet, hvilket ledte til den tyske gruppes forslag. Flensborg Avis bemærker også i deres artikel "Byraadet vaagner til Jubilæums-daad", at planlægningen så ud til at komme fodslæbende fra start. Udvalget blev bemandet af den dansk-borgerlige borgmester, Johan Paulsen, dansk-borgerlige Thorvald Petersen, den danske socialdemokrat Nicolai Andresen og fra den tyske gruppe skolekonsulent Chresten Elholm og lærer Paul Glæser. Dermed var byrådets tre grupper alle repræsenteret.²⁰ Ser man på selve jubilæumsprotokollerne, er der til tider også andre til stede, dog er man aldrig mere end syv deltagere. Fra starten planlægges jubilæet altså på tværs af nationale og politiske skillelinjer. Det var også første valgperiode med en dansk borgmester, efter at den dansk-borgerlige liste og danske og tyske socialdemokrater gik sammen.²¹ Der burde have været kommunalvalg igen i 1941, men det blev udskudt af Besættelsesmagten.²² Det vides ikke, i hvilken grad mindretallets politiske ledelse var indblandet i planlægningen, da det ikke fremgår af det indsamlede kildemateriale. Det er også muligt, at dokumenter fra det tyske gesandtskab i København under Werner Best kunne vise, hvorvidt Besættelsesmagtens hovedorganer viste interesse i jubilæets forløb, men det vil kræve en bredere undersøgelse af forløbet, end det er hensigten med denne artikel.

Udvalgets første møde var den 21. januar, og det er slående, hvor meget første udkast til jubilæumsplanen lignede den endelige plan. Her ses udkastet stående over den endelige plan, udgivet den 28. juli:

- ✓ 5. Retninglinier for Festligheden.
- Borgmesteren foreslaar følgende:
1. Byraadet samles i Byraadssalen.
 2. Byraadet gaar i Procession til Festgudtjeneste i Tønder Kirke, hvor der tales af Menighedens 2 Præster.
 3. Reception, der foreslaas henlagt til Seminariets Festsal.
 4. Fællesfrokost for Eyraadet og indbudte ~~Ekmmmm~~ Gæster f. Eks paa Hotel Tønder
 5. Koncert f. Eks. paa Raadhuspladsen og i Anlægget, evtl. Bassunblasning om Morgenen fra Kirken.
 6. Om Aftenen fester ~~hmmmm~~ danske og tyske Befolkning hv. paa Tønderhus og Skyttegaarden.
- O.v.u.

Udklip fra forhandlingsprotokollerne fra det første møde, 21. januar 1943. Kilde: Rigsarkivet Aabenraa, Protokol for jubilæumsudvalget.

Tønder Bys

700-Aars Jubilæum

festligheder fra den 31. Juli til den 8. August paa følgende Maade:

Lørdag den 31. Juli:
Jubilæumsdyrskue

Søndag den 1. August:
Jubilæumsdyrskue

Fra Kl. 9.00 stort Sportsstævne paa Byens Stadion.

Onsdag den 4. August:
Fodboldkamp paa Stadion.

Torsdag den 5. August
BYENS JUBILÆUMSDAG

Kl. 8.00-9.00	Revylløbet gennem Byens Gader. En kgl. Posttryk i gammel Uniform bringer Posten til Raadhuset.
Kl. 9.45	Byraadsmede.
Kl. 9.00	Dansk Gudstjeneste.
Kl. 9.50	Tysk Gudstjeneste.
Kl. 11.00	Reception paa Amtshuset.
Kl. 12.30	Frokost for indbudte Gæster.
Kl. 14.30	Koncert paa Torvet.
Kl. 18.00	Koncert i Anlægget

Om Aftenen Fest paa "Tønderhus" og "Schützenhof"

Freitag den 6. August:
Kl. 19.30 Opvisning i Ridebanespringning paa Markedspladsen.

Lørdag den 7. August:
Tennis Pokal-Kampe

Søndag den 8. August:
Fra Kl. 9 stort Sportsstævne paa Byens Stadion. Kaproning m. m.

Hver af ovennævnte Dage: Interessant "Tønder Udstilling" paa Musæet.

Hver Dag forskellige Forlystelser paa Markedspladsen.

Jubilæumsudvalget.

En annonce fra Hejmdal fra den 28. juli 1943 med planen for byjubilæet. Lignende annoncer sås i andre aviser. Selve jubilæumsdagen var selvfølgelig den store fejring, men blev fuldt af en længere række aktiviteter i over en uge. Kilde: Hejmdal.

Der er selvfølgelig flere detaljer på plads i den endelige plan, men forløbet for jubilæumsdagen er i store træk det samme. Derudover er der også planlagt andre festligheder som sportsstævner og et dyrskue. Den overordnede enighed tidligt i forløbet peger på en uddramatisk planlægningsproces, og som nævnt i afsnittet om kilder og metoder viser forhandlingsprotokollerne ikke noget om selve diskussionerne ved møderne. Der er dog flere vigtige pointer at hæfte sig ved.

Den første er gudstjenesten om morgenen. Det oprindelige udkast har en fælles gudstjeneste med både dansk og tysk præst. Alligevel anerkendes det på et møde den 18. maj, at det ikke kan blive en realitet, så man vedtager en dansk og en tysk gudstjeneste, hvor byrådet samlet deltager i begge. Dette passer også med Becker-Christensens udlægning af uenighederne på særligt kirkeområdet. Hvor man i byrådet oftest så, at alle parter bestræbte sig på samarbejde, var der på dette tidspunkt for store forskelle mellem de to menigheder og i menighedsrådet. I 20'erne så man eksempler på, at man besøgte hinandens gudstjenester og missionsmøder, men i 1937 skiftede begge menigheder pastor. Det kommenteres endda af et menighedsrådsmedlem, at flere tyske rådsmedlemmer så den nye danske pastor, Hans Hansen Magle, som en "uforsømlig fjende". Den eneste anden uenighed virker til at være, om receptionen skulle afholdes i Statsseminariets festsal eller på Rådhuset. Den tyske gruppe holdt stærkt på Rådhuset, og borgmesteren og to andre medlemmer bøjede sig for at få en løsning på plads (hvilket blev unødvendigt, da man grundet receptionens størrelse flyttede den til Amtsrådssalen). Derudover fik det lokale nazistparti lov til at opstille en udstilling i jubilæets anledning på den tyske Aleksandrineskole.²³ Der var også de to fester om aftenen. Modsat gudstjenesten var festerne fra starten adskilte, så danskere og tyskere fejrede hver for sig. Dette ser ud til at have været en selvfølge, da Bernsen i *Tønder i Dag* skrev, at én skare fór til Tønderhus, når der skulle holdes fest, imens den anden tog til Schützenhof. Fælles fester ser altså ikke ud til at have været en norm. Udvalget nåede kun at holde ni møder, og alle forhandlingsprotokollerne fylder kun ni sider samlet. Jubilæumsplanlægning er næsten ikke nævnt hos hverken magistratens eller byrådets protokoller, så de rigtige forhandlinger ser ikke ud til at have foregået der.

Disse punkter er et glimrende tidligt eksempel på hjemstavnsfølelsen og dens nuancer. Alt peger på et uddramatisk samarbejde i planlægningen på tværs af danskhed og tyskhed med forståelse for hjemstavnsfølelsens udfordringer. For selvom de kunne planlægge sammen,

måtte de også anerkende de modstridende nationale identiteter, som lokalidentiteten rummede. Man forsøgte med en fælles gudstjeneste, men det lod sig ikke gøre. Den tysksprogede jubilæumsfolder formåede også at holde de nazistiske manifestationer ude, der ellers, jævnfør Bargfeldt, var hverdag i Tønder. På den måde var det et program, begge sider kunne acceptere. De to tysksprogede sange om Tønder i folderen er uden nazistiske referencer, men når man ser programmets indhold, er den tysknationale oprustning mere tydelig. Gudstjenesten sluttede med en "Heldenehrung" eller "Gefallenenekhrung", som med al sandsynlighed er en hædning af de i tysk tjeneste faldne nordslesvigere. Om aftenen i Schützenhof var der fanemarcher, nazipartiets Ortsgruppenleiter Christian Jessen skulle tale, og til sidst var der en "Führergruß".²⁴ Nazismen var dermed ikke noget, man kunne ignorere på dette tidspunkt, men ligesom udstillingen blev det i tyske og ikke fælles rammer. Dette gav den tyske nationale og nazistiske oprustning, der begyndte i 30'erne, et frirum at udspille sig i. Selve begivenhederne vil blive nærmere undersøgt senere i artiklen.

Fra den indledende planlægnings side var der altså fuld forståelse for, at de nationale tilhørsforhold kunne skabe uro, selv når man prøvede at fejre en milepæl i den kollektive identitet. Der var måske godt naboskab, men ligesom foreninger, skoler, og menigheder var segregerede, blev festerne det også. Programmet og planlægningen kan dermed ses som nogenlunde nationalt neutrale, men det kan jubilæets udsmykning ikke.

Udsmykning og nationale manifestationer

For at forstå den manglende konflikt ved jubilæet må man se på jubilæets forløb i kontekst af den kollektive lokale identitet og de modstående nationale identiteter. Et godt eksempel herpå er de nationale manifestationer i byens udsmykning og ved dyrskuet, som ses i avisdækningen. Flensborg Avis har denne beskrivelse:

"Den gamle By var smukt pyntet i Anledning af den store Dag. Forretningsvinduerne paa Strøget har siden det store Dyrskue været jubilæumspyntet, enten ved Udstillinger i de rød-hvide Farver, ved Tegninger med Motiver fra det historiske Tønder eller ved Plakater. (...) Fra alle danske Hjem vajede Dannebrog. Torvet og Raadhuset var festligt pyntet med Flag, ligesom Statsbanerne ligeledes var pyntet med mange flag."

Jubilæet blev ifølge avisen fejret på en smuk og værdig måde, og at det foregik på dansk vis, var ikke noget, "den anden side" kunne have noget at indvende imod.²⁵ Hejmdal har billeder af rådhuset og torvet i udsmykningerne og fortæller om byens mange æresporte med danske flag.²⁶ Det er ikke en overraskelse, at denne store manifestation af danskhed ikke nævnes i Nordschleswigsche Zeitungs gennemgang, selvom den også roser fejringen.²⁷

På trods af Tønders stolthed over sit gode naboskab fejrede man i bybilledet altså kun den lokale identitet og den ene af de to iboende nationale identiteter.²⁸ Det var også aktuelt i andre dele af jubilæet som dyrskuet den 31. juli og 1. august.²⁹ Flensborg Avis rapporterede omkring 14.000 gæster, et imponerende antal, og her så man også en stærk tilstedeværelse af dansk national identitet. Pladsen var pyntet med danske flag, og Dannebrog blev hejst kl. 10 lørdag og søndag til fællessang af "Kong Christian". "Det var en gribende Bekendelse til Kongen og til Flaget, til Land og til Folk."³⁰ Sådan omtaltes dyrskuet i samtiden,

Folkemængden på Rådhuspladsen. Tilskuere, med børn, orkester osv. er klar til fejring på Torvet foran Rådhuset. Her ser man eksempler på byens udsmykning med de mange danske flag. Kilde: Lokallhistorisk Arkiv for Gl. Tønder Kommune.

og det peger igen på en bestemt hjemstavnsfølelse, hvor Tønder havde både sin egen og sin danske identitet, imens den tyske blev trængt i baggrunden. Dansksindede i området havde absorberet ideen om nationen, der blev knyttet til det nærværende lokalområde og dets lokale identitet i konkurrence med den tyske identitet. Rasmussen kommer i sin artikel til en lignende konklusion, om end han ikke bruger samme teoretiske udgangspunkt. "Selvom man i grænselandet ikke var bange for at bruge store ord, når det gjaldt nationale følelser, så forstærkede besættelsen og den spændte situation i det hele taget det dansk-nationale præg på dyrskuet."³¹ Besættelsessituationen gav simpelthen en større samhørighed blandt de dansksindede og styrkede deres hjemstavnsfølelse og dens manifestation på bekostning af tyskheden.

Den tyske gudstjeneste

Gudstjenesterne viser dog, at alt ikke var danskpræget. Jubilæumsplanen og byrådsprotokollerne fortæller om jubilæumsdagens ekstraordinære byrådsmøde inden gudstjenesterne. Borgmester Paulsens tale nævnte modsætningsforholdet mellem danskere og tyskere, men erklærede også, at det ikke havde hæmmet byens udvikling eller det kommunalpolitiske samarbejde. Derudover blev der sendt en hilsen til kongeparret og til Lybæks overborgmester, da Tønders købstadsret i sin tid var importeret derfra.³² Derefter var det tid til gudstjenesterne, hvor man ser nogle af de dansksindedes udfordringer med at acceptere den anden lejr.

Nordschleswigsche Zeitung trykte dagen efter en ganske udførlig gennemgang af den tyske gudstjeneste. Den forløb efter planen, og flere danske embedsmænd samt lensgreve og amtmand O. C. Schack og indenrigsminister Jørgen Jørgensen, der var på besøg til jubilæet, deltog. Præsten talte forsonligt om danske og tyske forhold, om hvordan det tyske grænsfolk skulle være både bro og dige mellem de to lande. Man sluttede med den førnævnte Heldeneyhrung. Her mindedes forsamlingen lokalsamfundets faldne, der havde ofret sig for deres faderland, som præsten sagde det, og i våbenhuset var der en mindehal med tyske flag.³³ De danske byrådsmedlemmer og indenrigsministeren skulle dermed sidde til en mindegudstjeneste for soldater i den hær, der havde besat dem, imens hagekors prydede dele af kirkens interiør. Det har for flere sikkert været en bitter pille at sluge, men to elementer kan have hjulpet. For det første var de faldne jo stadig tøndringe,

Jubilæumsgudstjenesten. Kirkerummet i Kristkirken, set fra orglet. Kilde: Lokalhistro-
risk Arkiv for Gl. Tønder Kommune.

folk fra lokalsamfundet med samme hjemstavn som dem selv, en del af kompleksiteten i den lokale/nationale identitetssituation. For det andet var den slags respekt for tyske faldne nok et offer, man måtte give og acceptere i denne tid, hvor tyskheden var væsentligt mere til stede i hverdagen.

Det var alle dog ikke med på. Bredsdorff fortæller i sin dagbog om, hvordan de dansksindede håndterede det. Da den danske gudstjeneste var forbi, forlod flere danske uniformerede embedsmænd kirken på trods af politimester Martin Larsens modstand. Dommeren for Tønder Købstad, H. H. Stegmann, citeres endda for at sige *"Jeg går sgu min vej"*. Bredsdorff forlod kirken med de andre og stødte på Mackeprang, som modvilligt blev lokket med til receptionen.³⁴ Bare fordi byrådsmedlemmerne ville have fordragelighed og venskabelighed under fejringerne, så havde andre deltagere det ikke på samme måde, og selv om det tysknationale fik plads i jubilæet, så betød det ikke, at de dansksindede deltog i det. Boykotten blev ikke kommenteret i Nordschleswigsche Zeitung, og ingen konsekvenser ses i kilderne. Rasmussen giver en sandsynlig forklaring på den tilbageholdenhed, nemlig at det for Samarbejdspolitikens skyld ikke var i tysk interesse at skabe uro eller

fjendskab. Derfor spillede man også i de tyske taler ved frokosten de forsonlige kort.³⁵ Rasmussens kommentar gælder for Nordschleswigsche Zeitungs dækning som helhed, men nævnes i sammenhæng med Paludan-Müllers udbrud under frokosten. En undersøgelse af den øger også forståelsen af, hvorfor yderligere uro ikke forekom.

Frokosten – En misklang

Nordschleswigsche Zeitung brugte underoverskriften *"Ein Missklang"* om jubilæumsfrokosten på Hotel Tønder. Inden da havde der kl. 11 været reception i amtshuset. Her modtog borgmesteren og byrådet en lang række lykønskninger på både dansk og tysk, bl.a. fra indenrigsministeren, Tønders garnison, borgmestre fra nabobyer og foreningsformænd. Borgmesteren svarede altid på dansk. Jubilæumsfrokosten for cirka 100 inviterede gæster var kl. 12.30, og ifølge Bredsdorff var det tre timer med spisen og drikken. Først var der en hyldest til kongeparret, hvor man sang *"Kong Christian"*, og så en række taler på både dansk og tysk. Nordschleswigsche Zeitung, Hejmdal, Flensborg Avis og Bredsdorff er enige om, at det foregik i en forsonlig stemning på trods af, at flere tyskere ifølge Bredsdorff så misfornøjede ud under de danske hyldeste. Forholdene mellem de to nationale lejre italesættes af talerne som gode, ønskelige og fordelagtige. Der er dog nogle forskelligheder i udlægningerne, og der er Nordschleswigsche Zeitung og Bredsdorff mere troværdige end de danske aviser som før nævnt. Hejmdal skriver nemlig kun, at Paludan-Müller holdt en tale om forholdet mellem nationaliteterne, og at han var midt i talerrækken. Flensborg Avis nævner det slet ikke. De to andre kilder placerede ham til sidst, og i frokostens sammenhæng må Bredsdorffs troværdighed særligt fremhæves. Han fremhæver nemlig på trods af sit danske tilhørsforhold, at de tyske talere var klart bedre end de danske. Han skulle modsat aviserne heller ikke sælge et glansbillede af dansk-tyske forhold, og hans kommentarer om tysk misfornøjelse under *"Kong Christian"* er nok også troværdige. Helt gode var minerne altså ikke.³⁶ Om obersten, der var kommet fra Gråsten, skriver Bredsdorff, at han:

"rejste sig og holdt den korteste tale: »Det er meget godt med al den tale om naboskab og fordragelighed. Der er bare det i vejen, at det er ødelagt for de første 200 år af det, som skete den 9. april!!« – Hyssen og almindelig uro, protest fra tyskerne, nogen flovhed blandt danskerne."

Efter udtalelsen noterer han også, at der fulgte opbrud og uorden, noget af det gik næsten drabeligt for sig mellem enkeltpersoner, men at det endte i brændevinsforsoning. Han forlod selv frokosten med Mackeprang.³⁷ Det virker ikke usandsynligt, at oberstens påpegning af elefanten i rummet skulle have ledt til nogle optøjer, men der er ikke mange andre kilder til det. Søren Flott beskriver også hændelsen i sin bog *Sønderjylland Besat* fra 2015. Den er skrevet som fortællende journalistik, men alle detaljer kommer ifølge Flott fra arkivmateriale, breve, dagbøger, øjenvidneskildringer og lignende. Kilder fra det tyske mindretal erhvervet i samarbejde med Det Tyske Museum i Sønderborg er også brugt. Han har ikke mange detaljer med, der ikke allerede er nævnt, undtagen at obersten oprindeligt ikke var inviteret, hvilket stemmer overens med Nordschleswigsche Zeitungs udlægning. Han dukkede op med lykønskninger og blev da inviteret til frokosten.³⁸ Historien er den samme hos Rasmussen.³⁹

Om oberstens oprindelige eksklusion var med vilje, kan man kun gisne om, men distancen fra Gråsten til Tønder kunne måske være en sober forklaring på, at han ikke stod på den oprindelige gæsteliste. Det kan dog ikke udelukkes, at han bevidst var blevet valgt fra, da han allerede havde udfordret Besættelsesmagten tre gange inden, hvilket Rasmussen fint gennemgår i sin artikel. Der er blandt andet tale om en konfrontation angående en mindesten dedikeret til tre grænsegendarmers skudt i ryggen af civilklædte Abwehr-agenter 9. april.⁴⁰ En udelukkelse kunne dermed være med til at undgå uro ved jubilæet. At borgmesteren så valgte at invitere ham til frokost med de magter, der skød tre af hans gendarmers, kan man undre sig over.⁴¹

Der er ingen tvivl om, at frokosten nok var jubilæets mest risikable begivenhed. Man samlede omkring 100 af områdets spidser, både danske og tyske, der på dette tidspunkt godt nok talte om venskab og forsonlighed, men som alle var bekendt med de eksisterende magtforhold. Man holdt dem sammen i flere timer med mad og alkohol, imens man skiftedes til at rejse sig og tale om det gode venskab og samarbejde. Det var et glimrende eksempel på de interne spændinger, der eksisterede i den lokale identitet, og hvordan en udefrakommende dansknational forstærkede dem. Oberstens opførsel afveg fra de tidligere nævnte. Han var ikke som borgmesteren, der sammen med jubilæumsudvalget og byrådet havde tilrettelagt en politisk neutral, men tydeligt dansk begivenhed, hvor den danske nationale identitet hævdede sig selv overfor Besættelsesmagten, imens man samtidig respekterede tyskheden. Han

Oberst i Grænsegendarmmeriet Svend Bartholin Paludan-Müller. Obersten var bestemt ikke samarbejdsmand, når det gjaldt den tyske besættelsesmagt, og bar vel også nag over, at tre af hans gendarmers blev skudt og dræbt tidligt om morgenen, den 9. april 1940. Kilde: Museum Sønderjylland.

var heller ikke som andre lokale, for eksempel Bredsdorff, dommer Stegmann eller Mackeprang, der deltog i den danske fejring af fællesskabets milepæl, men med en vis foragt for "den anden side." Han var en dansksindet oberst, der direkte på pegede paradokset i at fejre det gode samarbejde under Besættelsen. Den lokale identitet i Tønder rummede indtil frokosten dette paradoks uden at bryde sammen, og det lykkedes også borgmesteren og gæsterne at holde sammen på det hele bagefter. Det må også være et udtryk for den stærke vilje til at få forholdet til at fungere, og til ikke at lade en dansksindet udefrakommende skabe større splid i den kollektive identitet. Bredsdorff og Mackeprang var også uenige i oberstens ageren. De så den som dum, taktløs og ubelejlig for danskerne. Man skulle ifølge dem i stedet bare have ladet tyskerne tale om deres fredstilbud og så ignorere "det åbne sår" for nu. Men den værdighed passede ikke alle. Oprinnet virker særligt klodset, når man tænker på amtmandscirkulæret 29. august 1940, der

opfordrede danske embedsmænd til høflig og selskabelig kontakt med tyske repræsentanter, netop for at sikre et godt samarbejde. Især når man husker, hvor mange af de danske tilflyttere til Tønder der var embedsmænd. I toget hjem mødtes Bredsdorff med amtslægen, der kaldte det for en forlorn fest, med uærlighed og tomme ord, som aldrig burde være holdt.⁴² Den nationale splid, som påvirkede den lokale identitet, ses tydeligt, men den fremgår sammen med en beslutsomhed om ikke at italesætte den, i hvert fald blandt nogle aktører. Efterfølgende fik begge grupper også hvert sit frirum under fejringen. Der er her tale om aftenens to fester.

Schützenhof og Tønderhus

Til denne del har vi desværre kun avisdækningen og den tyske folder, men det er alligevel muligt at rekonstruere begivenhederne delvist. Den danske fest på Tønderhus havde en velkomsttale fra borgmesteren med endnu en hyldelse til kongen, Mackeprang holdt festtalen, Eskildsen fortalte "muntre historier" om Tønder, og der var musik og dans.⁴³ Avisdækningen fortæller ikke rigtig noget interessant ud over det.

Det er derimod den tyske fest, der bør analyseres for at forstå, hvorfor resten af jubilæet ikke var præget af konflikt. Det var nemlig i Schützenhof, at den tyske nationale identitet for alvor fik et frirum. Der mødtes byens tyske borgere for sig selv, og dermed blev det et rum, hvor de kunne fejre deres lokale identitet og dens tyske side. Det var som nævnt en identitet med tydelige nazistiske præg, men stadig med forståelse for Tønders rolle som en by i grænselandet. Nordschleswigsche Zeitung giver en grundig gennemgang af begivenhederne. Festen startede med en faneindmarch, og dermed var det ligesom kirkens Heldenehrung en af de få dele af jubilæet, der så en fysisk manifestation af den tyske nationale identitet. Nazistpartiets Ortsgruppenleiter, Christian Jessen, holdt åbningstalen, hvor han opridsede byens historie. Derefter understregede han, at deres folks stræbende ånd og stolthed over at være tyske var styrket gennem Førerens handlinger, og at man nu og altid stod ved bekendelsen "Deutschland über alles!" Blandt æresgæsterne var kontreadmiral Bernhard Rogge fra Krigsmarinen, kaptajn Minnig, tyske repræsentanter fra byrådene i Haderslev, Aabenraa og Sønderborg samt Dr. Jens Møller, grundlæggeren af Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei Nordschleswig og mindretallets politiske leder. Der blev oplæst digte og spillet musik, herunder "Die Auslandsdeutschen

an den Führer" og "An mein deutsches Vaterland." Hovedtaleren, professor Otto Scheel, medlem af nazistpartiet siden 1933, fortalte om byens tyske rødder og dermed om en tysknational forståelse af Tønder. Byen var ifølge Scheel det smukkeste sted i Nordslesvig og havde siden grundlæggelsen været tysk. Den lå udenfor det tyske rige ja, men havde haft tysk administrationssprog, købstadsret, kirke og endda politisk vilje i 1800-tallet. Men den havde også altid været et rum, hvor jyske, tyske og frisiske nationaliteter mødtes. I afstemningstiden i 1920 skinnede den tyske loyalitet ifølge Scheel endnu stærkere, og man havde set på Hitlers skabelse af et Stortyskland med varmt hjerte. Sammen med det nye tyske rige havde tyskheden i Tønder formet sit eget liv. Lidt efter talte Jessen igen, denne gang om vigtigheden af de tyske dyder, og hvordan de var nødvendige for at udholde modgangen og for at bære dem over i "*die neue Zeit*." Talen endte med et Führerheil. Derefter holdt andre gæster nogle små taler, herunder kaptajn Minnig.⁴⁴

Man ser altså nemt, hvorfor de adskilte fester var en vigtig årsag til, at der kunne holdes et fredeligt jubilæum for både dansk- og tysksindede. De gjorde det muligt for hver gruppe at udtrykke deres nationale identitet og dens forbindelse til den lokale identitet, uden at man stødte modparten. Hjemstavnsbegrebet og måden, hvorpå hjemstavnen knyttes til den overordnede nationale identitet, ses også ekstremt tydeligt her. Ifølge talerne har mindretallets lokale identitet fulgt den forstærkede nationale oprustning med nazismens indtog i Tyskland. De absorberede den nationale identitet og knyttede den til deres lokalområde, så Tønders tyske baggrund, der eksisterede længe før nazismen, også var knyttet til det nye, nazistiske Tyskland. Det viser, hvordan deres nationale identitet udspillede sig i den lokale ramme, hvor de som udlandstyskere knyttede sig til Tønder som lokalområde, men også som tysk enklave i et nationalt perspektiv. Og når man ser på dansk utilfredshed under den tyske gudstjeneste plus uroen ved frokosten, fornemmes det også, hvordan det kunne være gået, hvis denne fest var foregået sammen med danskerne. Nationale og lokale identiteter kan som nævnt have interne modsætninger, og det havde de også i Tønder, men hvis modsætningerne var blevet udtrykt så voldsomt, som man så i Schützenhof, så var det nok gået galt. Man så, hvor svært nogle danskere havde det ved frokosten og gudstjenesten, så at være til fest med førende nazister og officerer fra Besættelsesmagten havde sandsynligvis ført til problemer. Samtidig blev den tyske fest også en måde for den tyske befolkning at lette trykket på, når resten af festen ellers

mest havde indeholdt manifestationer af danskhedens identitet, fx ved omfattende flagning med Dannebrog i gadebilledet.

Det bør bemærkes, at vi ikke kan være sikre på, hvor stor en del af gæsterne der bifaldt de nazistiske manifestationer. Jævnfør Bargfeldt må man dog gå ud fra, at det var en betydelig del.

Sammenfatning af fejringens forløb

Der var altså flere vigtige faktorer ved planlægningen og forløbet, der gjorde, at jubilæet ikke blev præget af stor uro, selvom dansk- og tysksindede fejrede sammen. Planlægningen var en uddramatisk proces på tværs af politiske og nationale skillelinjer, hvor begge nationale identiteter fik plads i større eller mindre grad til at udtrykke deres hjemstavnsfølelse. Den dansk-tønderske identitet kom klarest til udtryk i byens udseende og jubilæets begivenheder, og danske deltageres udmarch fra den tyske gudstjeneste gav ikke anledning til sanktioner. Man undgik også større stridigheder på trods af oberst Paludan-Müllers udfordring af den lokale fred, imens pressen gjorde sit for ikke at sætte fokus på den. Festerne om aftenen blev også afgørende, da de tillod de to grupper at fejre isoleret fra hinanden. Hos især den tyske fest så man ikke kun stærke manifestationer af en tysk identitet, men også af nazismen. At dette foregik i et separat rum i den lokale ramme, væk fra de dansksindede, sikrede byen mod yderligere konflikt.

Undervejs har man altså set spor af, hvordan krigens og lokalsamfundets historie har spillet ind i fejringens forløb. Den næste del af artiklen vil diskutere dette videre: Hvordan den større politiske situation i og omkring Tønder og jubilæet også bar stor vægt.

Jubilæet i et bredere perspektiv

Jubilæets relativt fredelige forløb skyldtes også en række mere strukturelle årsager. Flere af dem har været nævnt kort undervejs for at understøtte analysepointer, men dette afsnit vil diskutere dem nærmere. Grundlæggende er argumentet, at hverken dansker eller tysker på dette tidspunkt ønskede at gøre jubilæet til en konflikt.

Analysen viste, at man arbejdede sammen på tværs af politiske skillelinjer og nationale forhold og dermed fik udviklet et nogenlunde neutralt jubilæumsprogram. Men sådan en samarbejdsøvelse kommer ikke ud af ingenting. Den disciplin var resultat af det tætte kommunale sam-

arbejde, som allerede fandtes i Tønder, og den liberale mindretalspolitik, som muliggjorde tyske skoler, præster, foreninger og lignende. Den tysksindede gruppe ønskede stadig en grænserevision i perioden op til jubilæet, men begivenheden kunne alligevel forløbe uden store knaster. Det må konkluderes, at mindretallets stærke stilling, både politisk og økonomisk, har været en vigtig faktor i et kommunalt samarbejde på tværs af nationale identiteter, også i jubilæet, på trods af at forholdene var blevet forværret siden 1933. Og selvom nazismen blev holdt på en vis afstand, så fik den også sine frirum, da den nazistiske tilslutning i byen nok gjorde alt andet umuligt. Dansk lovgivning satte selvfølgelig grænser for nazistisk manifestation i det offentlige rum og dermed for, at mindretallets nationale identitet fik en fremtrædende stilling. Men ligesom det kunne ses hos for eksempel foreninger, eksisterede det også i lukkede rum som Schützenhof. Det danske lederskabs stiltiende accept må også delvist skyldes erfaringen med det kommunalpolitiske miljø, der siden 1933 havde været påvirket af nazismen i Schleswiger Wählerverein. For den almindelige borger har det heller ikke været uvant, når danskere og tyskere boede side om side. Sameksistensens og samarbejdets tradition har altså sandsynligvis også været en grund til roen, selvom de bånd ikke var så stærke, som de havde været før krigen, og før nazismen fandt indpas.

Pressedækningen er også blevet nævnt flere gange, ofte med den pointe, at hverken de dansksprogede aviser eller Nordschleswigsche Zeitung havde lyst til at rokke for meget med båden. Urolighederne i sommeren var allerede ved at sætte en storm i gang på dette tidspunkt, selvom de hårdeste træfninger endnu ikke var begyndt. Besættelsens og Samarbejdspolitikens krise var derfor også adfærdsregulerende for den tyske presse. Dette ses ved, at Nordschleswigsche Zeitung ikke nævnte, at dansksindede embedsmænd i uniform forlod kirken inden den tyske gudstjeneste, og at Paludan-Müllers optræden ved frokosten ikke blev fremhævet og kritiseret. Forholdene udenfor Tønder påvirkede derved opførslen indenfor Tønders lokalsamfund, ligesom Tyskland også havde givet mindretallet mundkurv på omkring en grænserevision. Det ses også i den forsonlige tone hos de tyske talere jævnfør Bredsdorff. Det overraskede ham, at det tyske mindretal nu talte så positivt om forholdene i Tønder, men det er endnu en ting, der kan kobles til krigens overordnede gang i midten af 1943. Tyskerne var på hælene i krigen, hvilket kan have påvirket deres positive indstilling under jubilæet. Bredsdorff fortæller selv, hvordan Mackeprang gentog, at industribyen Orel var faldet

på Østfronten, mellem linjerne som mulig forklaring på de tysksindedes tone.⁴⁵ Man vidste, at man var udfordret, og lagde derfor ikke op til flere fjendtligheder. Fra den danske presses side var censur og selvrens selvfølgelig også en faktor. Flere anti-tyske redaktører og journalister havde umiddelbart efter 9. april været fængslet, herunder Flensborg Avis' redaktør i Tønder, Viggo Lausten, der angiveligt begik selvmord i sin celle, og Hejmdals redaktør, C.J. Bech.⁴⁶ Konfrontationer med Besættelsesmagten havde altså fundet sted før jubilæet, hvilket også delvist kan forklare, at jubilæet heller ikke for danske aviser gav anledning til at gå i kødet på tyskerne. I stedet fremmede de danskheden, som Rasmussen også konkluderer. Den kollektive lokale identitet havde dermed ikke kun en intern konkurrence mellem tyskhed og danskhed, men også et komplekst forhold til omverdenens realiteter. I dette tilfælde betød det, at tøndringene samlet prøvede at afholde en rolig fejring.

Reception i Amtrådssalen (Amtshuset på Jomfrustien). Indenrigsministeren overbringer ministeriets lykønskning. Borgmester Paulsen tager imod. Kilde: Lokalhistorisk Arkiv for Gl. Tønder Kommune.

Den ro var også mulig af en anden årsag. Sabotage var ikke uhørt på dette tidspunkt i Sønderjylland, men der var kun tale om enkelte aktioner, og større modstand generelt begyndte først i august. Der havde altså ved jubilæet den 5. august ikke været tid til at forbitre forholdet mellem danskere og tyskere på den front. "Den kolde skulder" var i stedet i Danmark den tidlige form for modstand, hvor man signalerede sin modvilje mod Besættelsen ved at have så lidt med tyskerne at gøre som muligt. Den slags må selvfølgelig have været sværere i Tønder, hvor man boede side om side, men udvandringen fra den tyske gudstjeneste kan være et eksempel på det. I stedet for en direkte konfrontation valgte mange simpelthen den del af fejringen fra. Det passer med Bredsdorffs og Mackeprangs tanker om, at man under tyskernes taler burde have ignoreret "det åbne sår" for nu i stedet for at italesætte dem, som obersten gjorde.⁴⁷ De to er selvfølgelig ikke nødvendigvis repræsentative for alle dansksindede i jubilæet, men det, at man ikke hører om andre konflikter, må vel betyde, at direkte modstand ikke var de flestes middel. På den måde havde det fredelige jubilæum nok ikke været en mulighed, hvis tidslinjen havde været forskudt.

Da modstands- og sabotagehandlinger blev optrappet, blev Værnemagten metoder nemlig også anderledes. Blandt andet gjorde man, efter Samarbejdspolitikens sammenbrud, brug af de såkaldte "Zeitfreiwillige" fra det tyske mindretal. De fungerede som bl.a. tolke og patruljer, men var til tider også med til arrestationer, som da Besættelsesmagten på dette tidspunkt tog gidsler fra den danske befolkning, heriblandt 12 fremtrædende sønderjyder. Det militære "Selbstschutz"-korps, oprettet i februar 1944, rekrutterede også derfra og tog endda danske gidsler for at beskytte mod en bombesprængning, hvilket forværrede forholdene i Nordslesvig. Det blev heller ikke bedre i maj 1944, da flere politimestre og officerer blev arresteret af tyskerne, hvilket også ledte til oberst Paludan-Müllers død under en ildkamp mod Værnemagten. Deporteringer af danskere til Frøslevlejren og senere til tyske koncentrationslejre skadede også forholdet mellem dansk- og tysksindede dramatisk.⁴⁸ Man må derfor slutte, at et jubilæum som det, man så i august 1943, havde været umuligt at holde senere, efterhånden som stemningen blev forværret.

Jubilæets relative ro skyldtes dermed også en række omkringliggende, mere strukturelle faktorer, der påvirkede aktørernes og gruppernes adfærd. Når man ser på, hvordan forholdene mellem dansk- og tysksindede blev forværret i tiden efter, bliver det også klart, at det

var sidste chance for sådan en fejring. Lokalidentiteten kunne stadig fungere nogenlunde fredeligt med dens forskellige nationaliteter, men det varede ikke ved. Som krigen fortsatte, voksede spændingerne med begivenheder som de danske jøders eksklusion fra det offentlige liv, deporteringen af fanger fra Frøslevlejren til koncentrationslejre længere sydpå, strejker, afvæbning af politiet, tiltagende modstandsaktivitet og arrestationer.⁴⁹ Det er svært at forestille sig, at aktørerne havde valgt at holde et jubilæum under sådanne forhold.

Konklusion

Det relativt fredelige byjubilæum fejret af både dansk- og tysksindede i Tønder under Besættelsen var muligt af flere årsager, både i forhold til aktørerne og grupperne, og til situationen omkring byen. Hvordan de spillede sammen, forstås nemmere gennem det identitetshistoriske perspektiv fra Feldbæk, Confino og Lind Christensen. Tønder havde sin egen identitet og tradition for samarbejde og sameksistens. Den lokale identitet var kollektiv for tøndringene, men indeholdt også to adskilte nationale identiteter. Artiklen er dermed et mikrohistorisk studie, der har forholdt sig til spændinger mellem danskere og tyskere i den lokale identitets ramme. Nazismens indtog i 30'erne havde polariseret det politiske miljø, men kommunalpolitisk samarbejde var alligevel stadig normen, og sådan var det også i jubilæumsudvalget. Det var dog primært den danske og den lokale identitet, der manifesterede sig i bybilledet. Den tysk-nationale identitet blev i stedet udtrykt ved gudstjenesten og frokosttalerne i Schützenhof. Krigens gang dikterede til dels de forsonlige toner på Tønder Hotel, der satte den kollektive identitet i et positivt lys, og selv da oberst Paludan-Müller udfordrede det billede, lykkedes det at genfinde roen. Utilfredsheden undervejs fra begge sider blev også holdt ude af mediebilledet, igen et tegn på, at hverken danskere eller tyskere ønskede en konflikt. Festen i Schützenhof illustrerer dog særligt, at de to nationale grupper i Tønder havde en så stor kløft imellem sig, at en fuldstændig fælles fejring var umulig. Man forstår således godt, at festerne om aftenen fra starten af var planlagt som adskilte. Nazismens kraftige indvirkning på den tyske identitet blev kun set i let grad under gudstjenesten, mens den stod tydeligt frem om aftenen, hvor dansk deltagelse ville være svær at forestille sig. Gudstjenesten viste, at selvom det danske lederskab på lokalt og nationalt niveau med byrådet og indenrigsministeren var indstillet på at respek-

tere tysk national identitet, så gjaldt det ikke for alle dansksindede. At det ikke blev til uro, kan delvist forklares ved, at spændingerne overordnet på dette tidspunkt endnu ikke var eskaleret. Med strejkerne og uroligheder i august, stigende sabotage og flere tyske repressalier ville det hurtigt ændre sig.

De dansksindede og tysksindede i Tønder delte et rum, deres lokalsamfund, med fælles historiske og kulturelle rødder, et tæt kommunalpolitisk samarbejde og liberal mindretalslovgivning. Resultatet deraf var deres kollektive identifikation med Tønder som deres hjemstavn, men deres forskellige nationale identiteter betød også, at Besættelsen splittede dem yderligere. De to nationale identiteter stridtes dog ikke kun, som man ellers kunne forvente. De lykkedes også med at holde en fest for begge grupper, hvor de formåede at fejre ikke kun Tønder som by og dens historie, men også begge gruppers opfattelse af den. At dele af de fejringer foregik adskilt, må for byens borgere have været en forståelig realitet, da ingen kan have haft større forståelse for byens identitetsmæssige spændinger end dem. På den måde er Tønders 700-års jubilæum et glimrende eksempel på, at lokale identiteter bør tages lige så alvorligt som nationale identiteter i historiske projekter. De kan danne ramme for afgørende spændinger og mulige konflikter i lokalsamfund, men de forklarer også, hvordan folk med fælles hjemstavn løser de problemstillinger, som deres modsatrettede nationale identiteter sætter dem i.

KILDER

Utrykte kilder:

Lokalhistorisk Arkiv for Gl. Tønder Kommune: 700 Jahrefeier Tøndern 1243-1943 – Tysksproget folder fra byjubilæet 1943. 1992/105.

Rigsarkivet Aabenraa (RAÅ):

Protokol for jubilæumsudvalget i anledning af 700 års-købstadsjubilæum 5-8-1943. 1943. Nr. 2231, Tønder Byarkiv.

Protokol for Tønder Byraad 3. 5. 1940 – 26. 3. 1945. 1945. BB235/2302, Tønder Købstad – Landsarkivet for Sønderjylland.

Protokol for Tønder Købstads Magistrat 1-4 1940 til 31-3 1943. 1943. BA04/2258, Tønder Købstad – Landsarkivet for Sønderjylland.

Protokol for Tønder Købstads Magistrat 1.4.1943 til 31.3.1947. 1947. BA04/2259, Tønder Købstad – Landsarkivet for Sønderjylland.

Trykte kilder:

Bernsen, H. og Hans Christian Clausen. 1943. *Tønder i Dag – Udgivet i Anledning af Tønder Bys 700 Aars Jubilæum*. Udgivet i kommission hos Boghandlerne: J. N. Jepsen og Heinrich Nissen, Tønder.

Bredsdorff, Morten. 1968. "Uddrag Af Dagbogsblade Fra Tønder under Den Tyske besættelse". *Sønderjydske Årbøger* 80 (1):1-66.

Flensborg Avis (FLA), diverse artikler, 1/13/1943 – 6/8/1943.

Hejmdal (HM), diverse artikler 28/7/1943 – 6/8/1943.

LITTERATURLISTE

Bargfeldt, Britta: *Tønders tyske mindretal i 30'erne og nazismen*. Syddansk Universitet og Odense Universitet 2001.

Becker-Christensen, Henrik: *Byen ved Grænsen – Tønder 1920-1970*. Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa, 1993.

Becker-Christensen, Henrik: "Fra »mod hinanden« til »med hinanden«". I Hans Schultz Hansen (red.), *Sønderjyllands Historie 2 – Efter 1815*, 2009, s. 241-354

Nationaltidende (NT), "Tønder i Festdragt" 5/8/1943.

Nordschleswigsche Zeitung (NZ), diverse artikler, 6/8/1943

Digitale kilder:

Danmarkshistorien.dk. "Amtmandscirkulæret, 29. august 1940". Citeret 11.08.2023. URL: <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/amtmandscirkulaeret-29-august-1940>.

Deutsche Biographie: "Scheel, Otto." Citeret 18.03.2023. URL: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz111195.html>.

Grænseforeningen Leksikon: "Møller, Jens Nicolaisen, 1894-1951, formand for NSDAP-N". Citeret 11.08.2023. URL: <https://graenseforeningen.dk/om-graenselandet/leksikon/moeller-jens-nicolaisen-1894-1951-formand-nsdap-n>.

Grænseforeningen Leksikon: "NSDAP-N Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei Nordschleswig". Citeret 11.08.2023. URL: <https://graenseforeningen.dk/om-graenselandet/leksikon/nsdap-n-nationalsozialistische-deutsche-arbeiterpartei-nordschleswig>.

Jyske Vestkysten, 17.11.2021 "Ny borgmester i Tønder bliver Slesvigsk Partis Jørgen Popp Petersen." Citeret 18.03.2023. URL: <https://jv.dk/artikel/f%C3%B8rst-med-det-sidste-f%C3%B8lg-jv-t%C3%B8nders-live-blog-fra-valget>.

Christensen, Claus Bundgård, Joachim Lund, Niels Wium Olesen, Jakob Sørensen: *Danmark Besat – Krig og Hverdag 1940-45*. Høst og Søn, København, 2005.

Christensen, Steffen Lind: "Vi ved bedst selv, hvad vi er" – Kollektiv selvopfattelse blandt nordslesvigske krigsdeltagere, 1914-1918. Aarhus Universitet 2020.

Confino, Alon: *The nation as a local metaphor: Württemberg, Imperial Germany, and*

national memory, 1871-1918. The University of North Carolina Press 1997.

Feldbæk, Ole: "Dansk Identitetshistorie". I Ole Feldbæk (red.), *Dansk Identitetshistorie*, C.A. Reitzels forlag, Viborg/København 1991.

Flott, Søren: *Sønderjylland Besat*. Gyldendal 2015.

Lidegaard, Bo: *Kampen om Danmark – 1933-1945*. Gyldendal. København 2005.

NOTER

- 1 Bargfeldt 2001, s. 86; Jyske Vestkysten, 17/11/2021: "Ny borgmester i Tønder bliver Slesvigsk Partis Jørgen Popp Petersen."
- 2 Rasmussen 2001, s. 181-183, 188-194; Bargfeldt 2011, s. 17-18, 81.
- 3 Tønder havde også frisere, men de var oftest tysksindede. (Becker-Christensen 2009, s. 272-73).
- 4 Feldbæk 1991, s. 9-12.
- 5 Confino 1997, s. xi-xii, 4, 97.
- 6 Ibid., s. 97-101; L. Christensen 2020, s. 277-85, citat 278.
- 7 Bargfeldt 2001, s. 17-26.
- 8 Ibid., s. 18, 38-40.
- 9 Ibid., s. 86-87, citat s. 87.
- 10 Becker-Christensen 1993, s. 104-05.
- 11 Ibid., s. 29-31, 48-61.
- 12 Rasmussen 2001, s. 192-94.
- 13 Bredsdorff 1968, s. 1.
- 14 700 Jahrefeier Tøndern.
- 15 Lidegaard 2005, s. 37-38, 51; Becker-Christensen 2009, s. 322-34.
- 16 Christensen 2005, s. 52, 145-46.
- 17 Becker-Christensen 2009, s. 273-76, 294-300.
- 18 Ibid., s. 348-51; Christensen 2005, s. 374-78, 400-09.
- 19 Lidegaard 2005, s. 333, 441-43.
- 20 "Byraadet vaagner til Jubilæums-Daad", FLA 13/1/1943; Protokol for Tønder Byraad 14/5/1943; Bernsen, 1943, s. 91.
- 21 Mosbech 1943, s. 330-37.
- 22 Christensen 2005, s. 228-29.
- 23 Protokol for Tønder Byraad 4/12/1942; "Tønder i Festdragt", NT 5/8/1943; Becker-Christensen 1993, s. 50, 106.
- 24 700 Jahrefeier Tøndern.
- 25 "Tønders 700-Aarsdag som Købstad fik et smukt og værdigt Forløb", FLA, 6/8/1943.

Mosbech, J. L.: "Tønder 1920-1943". I Mortiz Mackeprang (red.), *Tønder Gennem Tiderne – Skrevet af Danske Forfattere (1. Halvbind)*, Historisk Samfund for Sønderjylland, Tønder 1943, s.287-340.

Rasmussen, René: "Oberst S.B. Paludan-Müller og samarbejdspolitikken august 1943." I *Sønderjydske Årbøger*, 113(1), 2001, s. 181-220.

- 26 "Tønders Jubilæumsdag", HM, 5/8/1943.
- 27 "Der Jubiläumstag der Stadt Tøndern", NZ 6/8/1943.
- 28 "Tønders Jubilæumsdag", HM, 5/8/1943.
- 29 "By og Land mødes ved Dyrskuet", HM, 12/7/1943.
- 30 "14.000 fra By og Land til det store Jubilæumsdyrskue i Tønder", FLA, 3/8/1943.
- 31 Rasmussen 2001, s. 184.
- 32 Protokol for Tønder Byråd 5/8/1943.
- 33 "Der Jubiläumstag der Stadt Tøndern", NZ, 6/8/1943; Rasmussen 2001, s. 187-88; Becker-Christensen 1993, s. 108.
- 34 Bredsdorff 1968, s. 3.
- 35 Rasmussen 2001, s. 194.
- 36 "Der Jubiläumstag der Stadt Tøndern", NZ, 6/8/1943; Bredsdorff 2-5; "Jubilæet i Tønder", HM, 6/8/1943; "Tønders 700-Aarsdag som Købstad fik et smukt og værdigt Forløb", FLA 6/8/1943.
- 37 Bredsdorff 1968, s. 4.
- 38 Flott 2015, s. 5-7, 136-39; "Ein Missklang", NZ, 6/8/1943.
- 39 Rasmussen 2001, s. 191-92.
- 40 Ibid, s. 202-10.
- 41 Bredsdorff 1968, s. 4.
- 42 Ibid, s. 4-5; Amtmandscirkulæret, 29/8/1940; Becker-Christensen 1993, s. 39-41.
- 43 "Aftenfest paa Tønderhus", FLA, 6/8/1943.
- 44 "Der Festabend im Schützenhof", NZ, 6/8/1943; "Scheel, Otto", *Deutsche Biographie*; Grænseforeningen.
- 45 Bredsdorff 1968, s. 4-5.
- 46 Christensen 2005, s. 133-34.
- 47 Ibid 2005, s. 158-59; Bredsdorff 1968, s. 3-4.
- 48 Becker-Christensen 2009, s. 348-51.
- 49 Becker-Christensen, 1993, s. 109-11.

Zusammenfassung

Im Jahr 1943 feierte die Grenzstadt Tønder im Schatten der Besatzung den 700. Jahrestag zur Verleihung der Stadtrechte. Der Nationalsozialismus hatte die große deutsche Minderheit fest im Griff, dennoch kam es kaum zu Konflikten. Dieser Artikel befasst sich mit der Planung, Zusammensetzung und Durchführung des Jubiläums und wie diese Elemente mit nationalen und lokalen Identitäten zusammenhängen. Das erklärt den relativen Erfolg des Jubiläums. Die Stadt hatte unterschiedliche nationale Identitäten, aber die gemeinsame lokale Identität und die lange Tradition des Zusammenlebens und der Zusammenarbeit bildeten das Fundament dafür. Dänische und lokale Identität standen im Vordergrund, aber die deutsche nationale Identität und der damit verbundene Nationalsozialismus waren in den eher geschlossenen Räumen, wie dem Abendfest und dem deutschen Gottesdienst, immer noch präsent. Die Tatsache, dass größere Konfrontationen zwischen den Gruppen der Stadt vermieden werden konnten, war auch den Bemühungen der lokalen Bevölkerung zu verdanken, und dazu kam, dass das Jubiläum vor dem Zusammenbruch der Kooperationspolitik und der Verschlechterung der dänisch-deutschen Beziehungen stattfand. In Kombination mit der Bedeutung der lokalen Identität sowie der sorgfältigen Planung und toleranten Durchführung wird deutlich, warum die Feier in Tønder friedlich verlief. Auf diese Weise zeigt der Artikel auch, dass lokale Identität ein wichtiges Verständnisinstrument in der historischen Analyse ist.

Peter-gruppen og besættelsesmagts terroraktioner i Sønderjylland 1943-45

AF MARTIN GÖLLNITZ

I artiklen viser forfatteren, hvordan den kendte Peter-gruppe foretog gengældelsesaktioner i Sønderjylland i sidste halvdel af den tyske besættelse af Danmark. Peter-gruppen udførte blandt andet bombeangreb og clearingmord som gengældelse for den danske modstandsbevægelses aktioner. De fleste af gruppens aktioner fandt sted i København og andre store danske byer, men i artiklen vises, at Sønderjylland ikke gik fri for denne modterror. Desuden er baggrunden for og kendetegnene ved den særlige form for den nazistiske gengældelsespolitik diskuteret.

Indledning

Under retssagen ved Den Internationale Militærdomstol i Nürnberg mod de største tyske krigsforbrydere præsenterede vicechefanklageren for Den Franske Republik, Edgar Faure, 5. februar 1946 forskellige dokumenter om "... en særlig original form [...] for kriminelle handlinger af nazisterne..." udført i Danmark mellem 1943 og 1945.¹ Han hentydede til en række terroraktioner og angreb, som den tyske besættelsesmagt gennemførte under betegnelserne clearing-, kompensations- eller gengældelsesmord eller andre former for gengældelsesterror.

Besættelsesmagten var ansvarlig for de hemmelige specialkommandoer, der foretog disse aktioner, som skulle give indtryk af at være begået af kriminelle grupper eller af modstandsbevægelsen.² Faure henvisede til et notat fra den danske regering:

Fra begyndelsen af 1944 blev en række mennesker, hovedsageligt kendte personer, myrdet med stadig kortere mellemrum. Det skete for eksempel ved, at der blev ringet på de myrdedes døre, og en eller to mænd bad om at tale med de pågældende. I det øjeblik der blev lukket op, blev de dræbt ved revolvereskud. Eller for eksempel en person henvendte sig til en læge og foregav at være syg. Når lægen kom, dræbte den fremmede ham med et revolvereskud. Andre gange skete det, at ukendte mænd trængte ind i et hus om natten og dræbte lejerne for øjnene af